

havde gerne set ham rette søgelyset kraftigere mod regeringens stillingtagen og den offentlige opinion. Hoare var ikke ene om at mangle konsistens i sin politiks forskellige elementer, ej heller om ikke at kunne leve op til situationens krav.

Bogen burde på grund af sit emne have været ud i engelsk udgave. Nu må et sammendrag klare de engelsklæsendes behov. Det er en skam, for den fortjener ikke at gå upåagtet hen.

Aage Trommer

Freya von Moltke, Michael Balfour og Julian Frisby: Helmuth James von Moltke 1907–1945. Anwalt der Zukunft. Stuttgart, dva. 1975.

Bogen er en af Freya von Moltke, Helmuth v. Moltkes hustru, omarbejdet tysk udgave af den engelske »*Helmuth von Moltke. A Leader Against Hitler*«, der udkom i London i 1972. Den skildrer ved hjælp af breve og forbindende tekstafsnit Moltkes liv med vægt på hans indsats i den tyske opposition mod Hitler, hvor han var den ledende skikkelse i den såkaldte »Kreisauer-kreds« – opkaldt efter Moltkes gods »Kreisau« i Schlesien.

Moltke var jurist og arbejdede under krigen i værnemagtens afdeling for kontraspionage. Hans indsats her bestod først og fremmest i en kamp for at få tyskerne til at overholde de folkeretslige bestemmelser for krigsførelse. Ved siden af arbejdede han sammen med andre på planer for Tysklands fremtid efter nazismen. Bogen giver et godt indtryk af, hvor teoretiske mange af disse overvejelser var.

Moltke afviste at planlægge et mord på Hitler, idet han i modsætning til modstanderne blandt de ledende officerer ønskede et militært nederlag. Kun på den måde, mente han, kunne man undgå nye »dolkestedslegender«, kun på den måde kunne det tyske folk tydelig se følgerne af Hitlers regime. Og først derefter kunne man gå igang med at opbygge en ny tysk republik, byggende på de to grupper i befolkningen, der som de eneste havde modstået nazismen: De kristne og den del af arbejderne, der hverken var nazister eller kommunister.

Et problem for den tyske opposition var forbindelsen til de allierede. Hvordan fik man dem til at skelne mellem nazismen og Tyskland? Ved siden af Dietrich Bonhoeffer er Moltke den person, der på dette område spiller den vigtigste rolle. I forbindelse med besøg i Stockholm og senere i Istanbul gør han alt for at få breve igennem til England og USA, men alle initiativer løber ud i sandet. Et brev dateret Stockholm den 25.3.43 giver bl. a. følgende oplysning i forbindelse med en redegørelse for oppositionens besværligheder: »Ich glaube, mindestens neun Zehntel der Bevölkerung weiss nicht, dass wir Hunderttausende von Juden umgebracht haben« (s. 215) og »Niemand kennt die genaue Zahl der Konzentrationslager oder ihrer Insassen« (s. 216).

Som helhed kan det siges, at de gengivne breve giver et godt indtryk af personen Helmuth von Moltke og hans tanker, mens teksten imellem bærer præg af at være skrevet af hustruen og venner: Der sættes ingen spørgsmålstejn ved Moltkes planer og forklaringerne er temmelig upræcise: »Wahrscheinlich bezieht er sich hier –« (s. 113), »Das dürfte – betreffen« (s. 114), »Kann sich auf zweierlei beziehen« (note til s. 117).

Endelig må man som dansk historiker studse over at se et brev dateret d. 13.4.40 med følgende sætning: »Heute beginnt der Prozess, durch den Dänemark allmählich Polen angeglichen werden soll« (s. 120). I noterne forklares, at dette ikke blev tilfældet, men når von Moltke i brevet fortsætter: »Ich habe mein möglichstes getan, das zu verhindern« kan man ikke undgå at spekulere over, om Moltke ikke her overvurderer sin egen betydning noget? Danske forhold behandles også i forbindelse med et besøg i København omkring 1. okt. 1943 (s. 259).

Otto Rühl